

TÜRKİYE EKONOMİ KURUMU

TARTIŞMA METNİ 2012/4

[http ://www.tek.org.tr](http://www.tek.org.tr)

DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE: GLOBALLEŞME, LIBERALİZASYON VE KRİZ

Şiir Yılmaz

Bu çalışma "YEREL EKONOMİLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMASI
VE ÇANAKKALE ÖRNEĞİ" başlığı ile Doç. Dr. Serdar SAYAN
editörlüğünde hazırlanan ve 2002 yılında TEK yayını olarak basılan kitapta yer
almaktadır.

Nisan, 2012

BÖLÜM

2.1

DÜNYA EKONOMİSİ VE TÜRKİYE: GLOBALLEŞME, LIBERALİZASYON VE KRİZ

Prof. Dr. Şiir YILMAZ*
Gazi Üniversitesi, İktisat Bölümü
Beşevler, Ankara

ÖZET

Dünya ekonomik konjonktürü Japonya'nın Asya Krizi sonrası bocalaması ve AB'nin kendi iç sorunlarıyla meşgul olması nedeniyle ABD'deki konjonktürden doğrudan etkilenir hale gelmiştir. Globalleşme adı verilen ve tek tek ülke ekonomilerinin dünya ekonomisine eklenmesi diye adlandırdığımız bu sürecin son dönemdeki başat özelliği finansal liberalizasyondur. Kendi iç dinamikleriyle büyüyen finans sermayesi reel ekonomik yapıdan bağımlı koparmıştır. Eksik talep, kar oranlarının düşmesi gibi reel ekonomiyi doğrudan ilgilendiren krizlerin ertelenmesini sağlasa bile reel ekonomiden kopuk bir oransal büyüme içinde olan finans sektörü finansal krizler dediğimiz krizlerin peşpeşe patlak vermesine de yol açmaktadır. Türkiye'deki krizin başlıca sorumlusu kamu açıklarıysa da kamu açıklarının sürdürülemez boyutlara varmasının nedeni, bu kamu açıklarını kısa süreli spekülasyon sermaye hareketleriyle kapatma yöntemidir. Bu sermaye girişleriyle talep itişli ve istikrarsız bir büyüme patikasına giren Türkiye ekonomisi, sürdürülemez boyutlara varan cari işlemler açıkları sonucu kaçınılmaz olarak parasını devalüe etmeden önce ve ettikten hemen sonra ülkeyi hızla terk eden yabancı sermayenin ardında bıraktığı banka krizini yaşamaktadır. Oysa Türkiye ekonomisinde kriz, yatırımlardaki duraklama ve tasarruf oranlarının artmayan seyri ile yıllar öncesinden başlamıştı. Bunun sorumlusu finansal liberalizasyonu kamu açıklarını kapatma aracı olarak kullanan hükümetlerdir. Öyle ki, bu politikasızlığın sonucu, hükümetler, bütçe gelirleri ile faiz ödemelerinden başka bir faaliyet yapamaz duruma düşmüşlerdir.

Anahtar Sözcükler: Finansal Liberalizasyon-Kısa dönemli sermaye hareketleri- Kamu açıkları- Aşırı değerli kur- Cari açıklar- Banka krizi

DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ: GLOBALLEŞME, FİNANSAL LİBERALİZASYON VE KRİZ

I. Giriş

2000 yılı dünya ekonomisinin son on yılda gördüğü en yüksek büyüme hızının yaşandığı bir yıl olarak anılmaktadır. Gerçekten de dünya ekonomisi 2000 yılında %4.7 oranında bir büyüme sergilemiştir. Bu büyümede Uzak Doğu'da 1997 krizi sonrası görülen iyileşmelerin, petrol fiyatlarındaki gerilemenin payı varsa da asıl itici gücün ABD'den kaynaklanan %5 oranındaki büyüme olduğu söylenmektedir. ABD'nin 2000 yılındaki büyümesi iki nedenle açıklanmaktadır. Bunlardan birincisi, finansal krizler, özellikle de Asya krizi sonrası dünyanın dört bir yanına dağılmış bulunan sermayenin ürküp ABD'ye dönmesi; ikincisi ise, ABD'de "yeni teknoloji" alanına yapılan yatırımlardır. Ancak ABD ekonomisindeki bu olumlu gelişmeler 2000 yılının son çeyreğinde tersine dönmeye başlamış ve 2001 yılı durgunluk yılı olarak nitelendirilmiştir. Amerikan ekonomisindeki bu durgunluğu Keynezyen biçimde veya Schumpeterci bir yıkıcı yaratıcılıkla açıklamak mümkündür. Bu durgunluğun gelişmekte olan ekonomiler hatta AB (AB) üzerinde bile etkilerinin sürmesi beklenmektedir. Japonya'nın kriz sonrasında düzelmesinin uzun zaman alması bu ülkenin dünya ekonomilerini fonlamasını ertelemiştir. AB ise kendi bölgesel sorunları ve Euro'ya geçişin hazırlıkları içinde olduğundan, hem dünyanın likidite ihtiyacını karşılamaktan uzaktır, hem de bu konuda isteksiz davranmaktadır. Dünya ekonomisinin büyüme trendi bu nedenle ABD ekonomisindeki iniş çıkışlara fazlaca bağımlı olmaktadır. ABD ekonomisinin 2001 yılında yaşadığı durgunluk, 2001 Eylül'ündeki saldırıdan sonra daha farklı bir niteliğe bürünecektir. Beklenen ilk etki, savaşın askeri harcamaları arttırarak ABD'de toplam talebi ve üretimi arttırmasıdır. Ancak ABD ilk kez kendi sınırları içinde bir savaş tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun yaratacağı olumsuz etkilerin ekonomideki canlanmayı geciktirebileceği olasılığı da gözardı edilmemelidir. 11 Eylül saldırısı dünya ekonomik gücünü elinde tutan tüm G-7 ülkelerinin üzerinde düşünmeleri gereken bir terör eylemidir. Bu terörün arkasındaki finansal güç, finans kapitalin sınır tanımayan, global spekülâtorler yaratan genişlemesinin ülke-devletlerini tehdit edebilecek çapta yerel terör odakları yaratabildiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bu olgu, küreselleşme sürecinin bir kez daha gözden geçirilmesini, özellikle finansal alanın yeni baştan düzenlenmesine yönelik politikaların ivedilikle benimsenmesine yol açabilir.

II. Globalleşme ve Liberalizm

Globalleşme veya küreselleşme, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Dünyanın tanık olduğu iki büyük küreselleşme dönemi vardır. İlki, 19.y.y.ın ikinci yarısında yaşanmıştı. İkincisi ise 1980'lerden günümüze yaşanagelen dönemdir. İlk dönemin özelliği uluslararası yatırımlar, özellikle de ulaştırma ve madencilik alanlarında yapılan yatırımlar ile, kapitalistleşmemiş ekonomileri sanayileşmiş ekonomilerin tamamlayıcısı konumuna getirmesidir. Bu dönemde görülen uluslararası sermaye hareketleri doğrudan yatırımlar biçimindedir ve uluslararası ticaret ile dünya üretiminin birlikte büyümesine yol açmışlardır. İkinci dönem globalleşme sürecinin başat özelliği ise, dünya ticaretinden ve dünya üretim hacminden bağımsız olarak genişleyen sermaye hareketleridir. Bu sermaye hareketlerinin mutlaka doğrudan yatırım biçiminde olması gerekmediği gibi, uluslararası ticareti finanse etmek gibi bir kaygısı da yoktur. Bunun da kanıtı dünya üretim ve

ticaret hacminin çok ötesinde bir finansman sermayesinin (günde 1.7 trilyon dolar tutarında) ve kısa vadede (ortalama bir hafta) ülke değiştirmesi, yani yalnızca spekülasyon hedefler peşinde koşmasıdır.

Bu kısa süreli sermaye hareketleri ülke ekonomilerini gerçekten dünya ekonomisine eklemlendirmekte midir? Bir başka deyişle daha sıkı bir ticari veya üretim ilişkisi başlatmakta mıdır?

Günümüz dünya ticaretinin bileşimine bakacak olursak, sanayi mal ticaretinin gelişmiş ülkeler arasında yoğun olarak cereyan ettiğini ve uzmanlaşmadan çok, benzer malların değiş tokuş edildiği endüstri içi ticaret dediğimiz ticaret tipini gösterdiğini söyleyebiliriz. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkeler hafif endüstri diye adlandırılan, daha az AR-GE harcaması gerektiren ürünlerde ihracatçı konumundadırlar ve ticaret sahnesinde rol almalarını giderek daha çok yabancı yatırımcıya veya yabancılarla kurulan ortaklıklara borçludurlar. Bunun da nedeni uluslararası ticarete egemen olan çokuluslu şirketler ve o şirketlerin kendi içinde yaptıkları firma içi ticaretin uluslararası mal ticaretinin büyük bir yüzdesini oluşturuyor olmasıdır. Mal ticaretinde durum böyle iken, sermaye hareketleri açısından küreselleşme ne boyutlardadır? Uluslararası sermaye hareketleri tüm dünyaya yayılan bir boyutta mıdır? Bu sorunun cevabı muhtemelen hayırdır. Doğrudan yatırımlar, giderek azalmalarının yanı sıra, gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlikleri büyütecek bir seyir izlemektedir. Genellikle uluslararası yatırımların ancak %30'u gelişmekte olan ülkelere gitmekte, %80'i bu grubun içindeki oniki ülkede toplanmaktadır. Bu oniki ülkeden de Meksika, Brezilya ve Çin toplam yabancı sermaye yatırımlarının %50'sini çekmektedir (Esen, 2001: 54). Buna karşılık uluslararası spekülasyon hareketleri, gelişmiş-gelişmekte olan ayrımı yapmaksızın spekülasyon kazancın görüldüğü her ülkeye gidebilmektedir. Uluslararası sermaye hareketlerinin yaygınlaşması, emeğin de sınırlar arasında aynı serbestlikle dolaşımına anlamına gelmemektedir. Emek akışkanlığında aynı sürecin yaşanmaması sermaye/emek karşıtlığına yeni ve daha değişik bir boyut eklenmesine neden olmaktadır. Buna karşılık globalleşme, tüketici zevk ve tercihlerinde, yaşam standardına yönelik beklentilerde kendini göstermektedir. Bu durum, globalleşemeyen üretimin yol açtığı gelişmişlik ve gelir dağılımı eşitsizliklerinin globalleşen tüketim karşısında daha acı bir biçimde kendini hissettirmesine ve huzursuzluklara yol açmaktadır. Kısaca, globalleşme, çağımızda, spekülasyon kazançlarının globalleşmesini sağlamış ve global spekülasyon zenginler yaratmıştır (Esen, 2001).

Globalleşme ile birlikte bölgesel eşitsizlikler de alabildiğine artmaktadır. Uluslararası gelir dağılımındaki eşitsizlik Gini katsayıları ile de doğrulanmaktadır. 1960'da dünya nüfusunun en yoksul %20'sine sahip olan ülkelerin küresel GSMH içindeki payı %2,3'ten, 1989'da %1'e gerilemiştir. Buna karşılık en zengin %20'si 1960'da dünya GSMH'sının %70,2'sini alırken, 1989'da %82,7'sini alır hale gelmiştir. Gini katsayısı da bu bozulmayı göstermektedir. 1960'da 0,69 iken, 1989'da 0,87 olmuştur. Sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başına gelir farkı 1960-1993 yılları arasında üç katına çıkarak, 5.700\$'dan 15.700\$'a yükselmiştir (Elmas, 2001: 6-7.).

Liberalizm, piyasa güçlerinin mükemmel çalışmasına izin veren bir iktisat politikası anlamına gelir. Kuramsal olarak piyasa güçlerinin gerek üretim, gerekse bölüşüm düzeyinde en iyi kaynak ve gelir dağılımını yaratması beklenir. Bu politika tercihi, devlet müdahalesinin en düşük düzeye inmesi anlamına gelir. Globalizmin liberalizmle birlikte anılmasında şaşılacak bir yan yoktur. Ulus-devletlerin dünya ekonomisine eklemlenmesi, elbette ki ulusçu politikaların terkedilmesi, ulus-devletlerin küçülmeyi göze alarak ekonomilerini dünya ekonomileri düzeyine çıkarması ile mümkün olabilir. O nedenle liberalizm, günümüzde, A. Smith'ten bu yana belki de ilk kez bu denli savunulur ve üzerinde konuşulur hale gelmiştir. Ancak, liberalizmin son dönem globalleşme sürecinde benimsediği ve benimsetmek istediği vizyon, finansal liberalizasyona yani sermaye giriş çıkışları önündeki engellerin kaldırılmasını öngören bir vizyondur. Uluslararası sermaye, ülke devletlere uluslararası yatırımlara konulan kısıtlamaların ortadan kaldırılmasını öğütlemektedir. Nitekim, bu amaçla ortaya atılan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması yoğun muhalefet nedeniyle şimdilik ertelenmiş görünse de, kısa süreli sermaye girişleri açısından finansal liberalizasyon, yeni sanayileşen hemen her ülkeye benimsetilmiştir. Yeni sanayileşen ülkeler dış finansman ihtiyaçlarını kolayca giderecek bir araç olarak finansal serbestleşmeyi görmüş ve benimsemişlerdir. Gerçekten de dünya üzerinde iyi bir plasman alanı arayarak dönenen sermaye, finansman sıkıntısı içindeki ülkeleri ferahlatmayı bilmiştir. Ancak bu ferahlatma beraberinde borç krizleri de getirmiştir.

III. Krizlerin Oluşumu

İktisatçılar, kriz denince genellikle reel yani üretim cephesindeki krizleri anlarlar. Kriz teorileri de genellikle reel krizler gözönüne alınarak ortaya atılmıştır. Ancak, 1990'lı yıllarda yaşanan krizler kısa süreli sermayenin ürküp yer değiştirmesiyle başladığı için bu krizleri finansal krizler diye adlandırmak ve bu krizlerin reel etkilerinin geçici olduğunu vurgulamak geleneği yerleşmiştir. Finansal krizler genellikle iki biçimde açıklanmaktadır:

1. Yatırım beklentilerindeki iyimserliğin yol açtığı aşırı yatırım sonucu artan kırılabilirlik,
2. Piyasaların müdahaleler nedeniyle iyi işlememesi ve tüketicilerin asimetrik bilgilendirilmesi

Bu açıklama biçimleri, liberal politika yanlısı iktisatçıların bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Evet, gerçekten de 1990'lı yılların krizleri bir finansal şokla başlamakta, bu finansal şoku izleyen dönemde diğer finansal sıkıntılar yaşanmakta ve finansal şokların üretimde durgunluk, gerileme gibi reel sonuçları olmaktadır. Bu finansal şoklar genelde tek bir ülke ile de sınırlı kalmamakta, o ülkenin yakın ticari ilişkide bulunduğu diğer ülkelerde de etkilerini hissettirmektedir. Gelişmiş olsun, gelişmemiş olsun çıktığı ve girdiği her ülkeyi sarsan bu şokların gerçekten reel bir tabanı yok mudur? Veya reel krizler finansal şoklara yol açmaz mı?

İktisat yazınında reel krizler iki nedenden kaynaklanırlar:

1. Eksik talep sorunu: Malthus, Sismondi, Hobson, Luxemburg, Keynes gibi iktisatçıların sözünü ettikleri bu sorun, piyasada yeterli satın alma gücünün olmaması, gelir dağılımındaki bozukluk, sabit sermaye malları üreten kesim ile tüketim malları üreten kesim arasındaki oransız büyüme, yatırımcıların yatırımlarına devam etme hırsları, yatırım ile tasarrufların farklı kişiler tarafından ve farklı değişkenlerin fonksiyonu olarak yapılması gibi nedenlerle toplam tüketimin yaratılan değerlere talep yaratamamasından kaynaklanır. Genellikle bu sorunun dışa açık bir ekonomide ve hükümet harcamalarıyla sistem içinde çözümünün olacağı düşünülür. Ancak her zaman her yerde karşılaşılabileceği olası bir sorundur ve krize neden olur.

2. Kar oranlarının düşmesi: Klasik iktisatçıların korkulu rüyası olan bu sorun en ürkütücü biçimiyle Karl Marx'ın yapıtlarında yer alır. Schumpeter de devresel krizleri kar oranlarının düşmesi ile açıklar. Marx, kar oranlarındaki düşme eğilimini sermaye/emek oranının emek aleyhine büyümesi süreci ile açıklarken, Schumpeter teknolojik bir yeniliğin yol açtığı yüksek karların rekabet sonucu aşınması biçiminde ele alır. Schumpeter'de kriz devreseldir, yeni bir teknolojik atılım yeni bir devre başlatır. Marx'ta ise sermaye/emek karşıtlığı yeni teknoloji ile biraz duraklarsa da süreç kendini bir üst düzeyde yeniden hissettirir ve sistemin sonunu hazırlar.

Aslında globalleşme, reel krizlerin onarılması sürecidir. Dış ticaretin serbestleşmesi eksik talep krizlerinin yaşanmasını geciktirmiştir. Dış yatırımlar kar oranlarının düşmesini ertelemiştir; finansal serbesti sermaye bolluğunun karlı alanlar arayışına hizmet etmektedir. Finansal serbestleşme bu sözünü ettiğimiz krizleri önlemede işe yararken, bir başka ve çok önemli krizin ortamını oluşturmaktadır. O da finans kesiminin kendi iç dinamikleriyle beslenen ve büyüyen para-sermayenin dünya mal ve hizmet üretim hacminin gereksindiği satınalma gücünün çok ötesinde bir yekun oluşturmalarıdır. Bu trilyonlarca dolar tutarında olup, mal ve hizmet üretiminden son derece kopuk bir parasal varlığın yeryüzünde bulunması ve dünyanın belli bölgelerinde toplanması krizin ta kendisidir (Yeldan, 2001: 19-24).

Bu olgu kendisini tek tek ülkelerde de hissettirmektedir: Mal ve para piyasaları arasında olması gereken orantıyı ortadan kaldırdığı için yüksek reel faizlere yol açmaktadır. "Cari İşlemler Bilançosu" ile "Sermaye Hesabı" arasındaki bağı kopardığından ulusal paraların döviz karşısında satın alma gücü paritesinden kopuk değerler yüklenmesine neden olmaktadır. Şimdi, yaşanan krizlerin hareket aşamasına bir göz atalım. 1990'ların başında Avrupa'da, 1994 Şubat'ında Türkiye'de, 1997 yılında Uzak-Doğu'da, gene aynı yıl Rusya'da, 2000 Kasım'ında ve nihayet Şubat 2001'de Türkiye'de yaşanan krizler bir devalüsyon kararı ile başlamıştır. Bu yüksek oranlı devalüsyon kararlarını açık pozisyonları nedeniyle bankaların yaşadıkları finansal kriz izlemiştir. O halde niçin devalüsyon veya ulusal paranın değer kaybı gündeme gelmektedir? Bu sorunun yanıtı beklenmedik bir gelişme olabilir, ama genellikle krizler beklenen ama sürdürülemez boyutlara varmayan aşırı değerlenen paraların bir

anda bu değeri sürdürmez olmalarıyla patlak vermektedir. Malezya parasının dolarla birlikte aşırı değerlendirilmesi, rublenin değer yitirilmesi, TL'nin aşırı değerlendirilmesi ve birden değerini yitirmesi gibi.

Nedir ulusal paraların aşırı değerlendirilmesine yol açan? Veya soruyu şöyle de sorabiliriz: Değişken kur sisteminde bir para neye göre, nasıl aşırı değerli olur? Ödemeler bilançosunun ilk bölümü mal ve hizmet giriş çıkışlarını gösterir. İkinci bölümü ise, sermaye giriş ve çıkışlarını gösteren bölümdür. Birinci bölüme cari işlemler adı verilir. İkinci bölüm ise sermaye hesabı diye adlandırılır. Cari işlemler, yani mal ve hizmet bilançosundaki açık (fazla) sermaye hesabındaki fazla (açık) ile kapatılır. Cari işlemler bilançosundaki açık büyürken yani mal ve hizmetlere ödenen paralar artış gösterirken, sermaye hesabında bu artışı kapatmakla kalmayıp fazla veren bir bakiye oluşursa, bu durum, ulusal paranın değerlendirilmesine yol açar. Böyle bir durum olası mıdır? Sermaye hesabı mal ve hizmet ticareti için gereken ihtiyacın ötesinde sermaye girişlerine sahne oluyorsa, o zaman böyle bir durumun yaşanması kuvvetle muhtemeldir. Kısa süreli sermaye girişlerinin mal ve hizmet ticaretini finanse etmenin ötesinde spekülasyon amaçları yapıldığı düşünülecek olursa, cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı arasında bir tutarsızlığın yaşanması kadar doğal bir şey olamaz. Bu durum ülke parasını aşırı değerli kılarken, paradaki bu değerlendirilme ihracat ürünlerinin yabancı pazarlarda rekabet gücünü kırıktır. Buna karşılık, ithal mal ve hizmetleri yerli para cinsinden ucuzlatmakta, ithalat talebini arttırmaktadır. Sonuç giderek daha çok büyüyen dış ticaret açıklarıdır. Bu dış ticaret açıklarını ülke, sermaye girişlerini teşvik ederek karşılamak zorunda kalır. Sermayeyi çekebilmek için de içeride faiz oranlarını yüksek tutarken, ülke parasının döviz karşısındaki değerine de ilişemez, çünkü iliştiği an sermaye ürküp kaçabilir. Sermayenin ürküp kaçması da bankaların açık pozisyonlarını kapatmakta zorlanmaları, döviz talebinin daha da artması ve banka iflasları gibi güven unsurunu sona erdirecek bir süreci başlatabilir. Bu nedenle son zamanlarda sürdürülebilir cari açık kavramı geliştirilmiştir. Kısaca, devalüasyona başvurulmadan kapatılabilecek cari işlemler açığı olarak tanımlayabileceğimiz bu açığın GSYİH'nın %4'ü olarak tanımlandığını görmekteyiz. Genellikle bu kritik sınıra varıldığında bir devalüasyon yapılması gündeme gelmekte, devalüasyon öncesi veya devalüasyon kararının hemen akabinde kısa süreli sermaye ülkeyi terketmektedir. Bu durum bankacılık kesimine, bankaların açık pozisyonlarında artış biçiminde yansımaktadır. Bilindiği üzere, bankalar döviz girişlerine karşılık kredi açarlar. Ani bir döviz çıkışında ise döviz talebini karşılayacak rezervleri ellerinde olmaz. Bu süreci banka iflasları, kapanan işyerleri, işsiz kalan insanlar, ülke parasına güvensizlik gibi gün be gün birlikte yaşadığımız, krizin derinleşmesi diye adlandırdığımız gelişmeler izler. Aynen ülkemizde olduğu gibi.

IV. Türkiye'de Durum

Türkiye'ye niçin yatırım amaçlı değil de spekülasyon amaçlı yabancı sermaye gelmektedir?

Türkiye 1980'lerin sonundan itibaren finansman ihtiyacını devlet iç borçlanma senetleri ile karşılama yolunu seçmiştir. Bunu yaparken de bankaların bu senetlerin belli bir miktarını almalarını şart koşmuştur. Böylece ellerinde devlet iç borçlanma senetleri bulunan bankalar, bu senetleri yerli ve yabancı sermaye sahiplerine pazarlamışlardır. Devletin borçlanma ihtiyacı iç borç senetlerinin faiz ödemeleri nedeniyle giderek artmış, bu süreç yeni borçlanmaları, yeni borçlar yeni faiz yüklerini beraberinde getirmiştir. Öyle ki kamu, borçlanabilmek için faizleri yükselten, faizleri yükselttikçe daha fazla borçlanmak durumunda kalan bir girdabın içine düşmüştür. Faizleri düşürerek bu girdaptan çıkışın yolunu her aradığında sermaye çıkışları ile birlikte devalüasyon gündeme gelmiştir. Dünya üzerinde üretim hacminin çok ötesinde bir sermaye fazlası bulunduğu açıktır. Bu sermayenin yatırım amacıyla Türkiye'ye gelmesi mümkün görünmemektedir; çünkü Türkiye'de 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yatırım ortamı bulunmamaktadır. Yatırım, maliyet avantajı ve pazar ister. Türkiye'nin AB üyeliğinin kısa sürede gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması Türkiye'yi yabancı yatırımcı için uygun bir pazar olma durumundan çıkarmıştır. Türkiye'de reel ücretlerde gözlenen artış, yüksek faizler maliyet açısından yatırımcı için bir dezavantaj oluşturmaktadır. Kaldı ki tatlı karlar vaadedilen bir sistemde hiç kimse yeni yatırım yapma veya yatırımlarını genişletme gereği duymaz. Türkiye'de finansal krizlerin ardında kamu maliyesinde yaşanan dramatik tablo, bu tablonun da gerisinde kamu ve özel sektör yatırımsızlığı ve sanayileşmede yaşanan ciddi duraklamalar yatmaktadır (Bknz. Tablo 1-5).

TABLO 1. Büyüme Hızları: Hedef ve Gerçekleşmeler

	V. PLAN		VI. PLAN	
	1985-1989		1990-1994	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
TARIM	3,6	0,8	4,1	1,6
SANAYİ	7,5	6,5	8,1	3,8
HİZMET	6,5	5,0	6,7	4,1
GSMH	6,3	4,7	7,0	3,5

KAYNAK: DPT

TABLO 2. Gayri Safi Sermaye Oluşumunun % Değişimi ve GSYİH Büyüme Hızı

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel	GSYİH
1994	-16,0	-30,8	-10,7	-5,6
1995	9,1	-18,8	16,9	6,7
1996	14,1	24,4	12,1	7,4
1997	14,8	28,4	11,9	7,6
1998	-3,9	13,9	-8,3	3,2
1999	-15,7	-8,7	-17,8	-4,7

KAYNAK: DPT

TABLO 3. Sabit Sermaye Yatırımları 1994 fiyatlarıyla (Milyar TL)

Yıllar	İmalat Sanayi	Değişim (%)	Genel	Değişim (%)
1985	128.907		580.917	
1986	133.198	0,03	656.416	0,12
1987	115.912	-0,08	719.282	0,09
1988	111.692	-0,04	720.183	0,00
1989	104.787	-0,07	741.757	0,02
1990	163.475	0,56	850.826	0,14
1991	163.275	-0,01	857.355	0,01
1992	165.470	0,01	907.372	0,05
1993	209.468	0,26	1.125.670	0,24
1994	186.701	-0,11	952.322	0,16
1995	219.815	0,17	1,037,806	0,08
1996	244.303	0,11	1,162,955	0,12

KAYNAK: DPT

TABLO 4. Cari Fiyatlarla Toplam Sabit Sermaye Yatırımları ve % Değişmeler

	1996	1997	1998	1999
Kamu	28,7	30,1	4,7	-3,9
İmalat S.	-7,4	-19,3	16,9	-4,1
TOPLAM*	763.421	1.782.699	3.254.325	4.833.325
Özel	8,8	10,1	-5,5	-17,8
İmalat S.	12,1	0,9	-4,5	-17,5
TOPLAM *	2.994.391	5.945.673	9.779.319	12.428.540

KAYNAK: DPT

TABLO 5: Sanayi Üretim Endeksi % Değişim Oranları

Yıllar	<u>Kamu</u>	<u>Özel</u>	Özel Sektör	
	Genel	Genel	İmalat San.	Tekstil
1987	10,5	8,8	8,9	7,0
1988	1,5	0,4	0,3	3,6
1989	3,7	5,9	6,6	5,2
1990	9,4	10,6	11,5	0,6
1991	2,7	1,6	1,9	-6,7
1992	4,9	6,0	5,7	5,3
1993	8,1	11,0	11,3	-0,3
1994	-6,3	-12,1	-12,3	-1,8
1995	12,6	21,8	19,6	17,6
1996	7,7	10,4	9	9,4
1997	11,5	15,2	15,2	7,3

KAYNAK: DİE

V. Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi

Kamunun borçlanma ihtiyacı nerden kaynaklanmaktadır diye sorarak 1980 öncesi döneme bir göz attığımızda adeta KİT açıklarıyla özdeşleşmiş bütçe açıklarıyla karşılaşmaktayız. KİT açıklarının temelinde personel politikası yattığı kadar, fiyatlandırma politikası da yatmaktadır. Personel politikası devletin sosyal devlet adına yapamadıklarını KİT'ler aracılığıyla yapmaya kalkıştığı bir politikadır ve iç pazarı canlı tutmaya yaramıştır. Fiyat politikası ise belli çevrelere rant kaydırma aracı olmaktan öteye geçememiştir. KİT fiyatlandırma politikalarının değişmesiyle birlikte KİT'lerin bütçe üzerinden yükünün de hafiflediğini görmekteyiz (Bknz. Tablo 6).

TABLO 6a : Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1987-1992) (Milyar TL) ve Toplam içinde Bütçe Payları (%)

Yıllar	1987	1988	1989	1990	1991	1992
--------	------	------	------	------	------	------

TOPLAM	4.563	6.235	12.283	29.429	64.429	116.680
Faiz Dışı Konsolide Bütçe	7	-	-	-	15	6
KİT	54	45	36	51	31	31
Mahalli İdareler	7	7	4	-	3	7
Döner Sermaye	-	6	-	-	-	-
Sosyal Güvenlik	-	-	-	-	1	2
Fonlar	-	-	7	8	9	12
Özelleştirme	-	-	-	-	4	7
Faiz dışı Toplam	64	58	47	61	63	58

KAYNAK: DİE

TABLO 6b : Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (1993-1997) (Milyar TL) ve Toplam içinde Bütçe Payları (%)

Yıllar	1993	1994	1995	1996	1997
TOPLAM	239.379	306.937	408.265	1.340.760	2.770.553
Faiz dışı Konsolide Bütçe	7	-	-	-	12
KİT	20	18	-	-	-
Mahalli İdareler	6	5	4	4	5
Döner Sermaye	-	-	-	-	-
Sosyal Güvenlik	5	7	12	3	-
Fonlar	7	11	12	1	2
Özelleştirme	6	8	-	5	5
Faiz dışı Toplam	51	53	28	13	24

KAYNAK: DİE

1980'li yılların başı, personel maaşlarının ve kadro şişkinliklerinin askeri rejim döneminde baskılandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllarda bütçe açıklarının da azaldığına tanık oluyoruz. Ancak 1989'dan itibaren yeniden çok partili yaşama geçilmesi ve memur maaşlarının daha fazla baskılanamaması personel harcamalarını ve beraberinde büyüyen bütçe açıklarını getirmiştir (Bknz. Tablo 7).

TABLO 7. Personel Giderlerinin Konsolide Bütçe Gelirlerine Oranı ve Bütçe Açıkları (Milyar TL)

Yıllar	Personel Gideri (1)	Bütçe Gelirleri (2)	(1)/(2)	Bütçe Açığı
1989	12.539	31.369	0,40	7.502
1990	26.465	55.239	0,48	11.782
1991	49.291	96.747	0,51	33.317
1992	94.076	174.224	0,54	47.328
1993	169.510	351.392	0,48	133.105
1994	273.062	745.116	0,36	150.839

1995	502.600	1.394.023	0,36	314.943
1996	974.148	2.727.958	0,36	1233.35
1997	2.073.140	5.815.098	0,36	2235.15
1998	3.871.010	11.811.064	0,33	3803.38
1999	6.911.930	18.933.065	0,36	9151.62

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri

Ancak bütçe açıklarının asıl sorumlusu vergi gelirlerinin neredeyse yıllar yılı sabit kalmasına yol açan vergi politikasıdır (Bknz. Tablo 8). Türk vergi sisteminin adaletsiz ve sermaye kesimini vergilendirmeyen özelliği kamu giderlerinde en ufak bir artışın büyüyen bütçe açıkları biçiminde karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Bu bütçe açıklarını iç borçlanma ile finanse etme yöntemi ise devlet iç borçlanma senetlerinin varlıklı kesimlere pazarlanması sonucu, doğru dürüst vergilendirilmeyen bu kesimlere bir de faiz geliri aktarmak anlamına gelmektedir.

TABLO 8. Kamu Gelirlerinin GSMH içindeki Payları (%): 1987-1997

Yıllar	Vasitasız Vergiler	Vasıtalı Vergiler	Kamu Harcanabilir Geliri
1987	5,8	8,8	13,6
1988	5,5	8,7	13,6
1989	6,3	8,3	13,1
1990	6,5	8,9	13,4
1991	7,0	9,3	11,9
1992	7,3	10	11,4
1993	7,2	10,4	9,6
1994	8,1	10,4	9,6
1995	6,5	10,5	9,4
1996	6,5	11,4	7,9
1997	6,7	12,1	9,5

KAYNAK: DPT

Yaratılan bu mali rantlardan zenginleşen bir diğer kesim ise bankacıdır (Bknz. Tablo 9-10-11). Bu zaman zarfında DİB Senetlerinin pazarlanmasında aracılık görevi gören bu kurumlar, asıl bankacılık fonksiyonlarını neredeyse unuttuğu, işlevleri komisyonculukla sınırlanmıştır.

TABLO 9. Menkul Kıymetler Cüzdanı (Milyon Dolar)

Yıllar	Sektör	Özel Sermayeli Bankalar	Kamu Sermayeli Bankalar
1994	5.884	2.661	2.723
1995	7.258	4.106	2.662
1996	12.639	6.527	5.335
1997	12.447	7.961	3.575
1998	16.612	10.815	4.370
1999	22.955	13.830	5.007
2000	17.848	7.706	3.268

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği

TABLO 10. Menkul Kıymetler/Toplam Aktifler

Yıllar	Sektör	Özel Sermayeli Bankalar	Kamu Sermayeli Bankalar
1994	0,11	0,10	0,13
1995	0,10	0,11	0,10
1996	0,15	0,14	0,16
1997	0,13	0,15	0,10

1998	0,14	0,16	0,10
1999	0,17	0,20	0,10
2000	0,11	0,10	0,06

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği

TABLO 11. Net Dönem Karı/ Ortalama Özkaynaklar (1991-2000)

Yıllar	Sektör	Özel	Kamu
1991	0,33	0,47	0,12
1992	0,43	0,41	0,50
1993	0,55	0,57	0,58
1994	0,34	0,54	-0,01
1995	0,56	0,77	0,04
1996	0,64	0,80	0,22
1997	0,54	0,70	0,18
1998	0,45	0,71	0,20
1999	-0,15	0,65	0,48
2000	-0,73	0,13	-0,21

KAYNAK: Türkiye Bankalar Birliği

Sanayiciler yüksek faiz geliri ile yaşamaya alışmışlar, yatırım yapmak yerine, kamu kağıtlarına paralarını yatırıp rantiye olmuşlardır (Bknz. Tablo 12). Kamu ise, bir yandan KİT'leri özelleştirerek ekonomik işletmecilikten elini eteğini çekmeye çalışırken, bir yandan da en gerekli yatırımları bile yapamaz duruma gelmiştir.

TABLO 12: Özel Büyük Firma Sanayi Faaliyet Dışı Karların Vergi Öncesi Net Bilanço Karlarına Oranı

Yıl	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00
%	20,8	24,1	30,8	17,9	25,4	31,0	33,3	51,1	38,9	40,7	54,6	46,7	52,9	52,7	87,7	219,0	114,0

KAYNAK: İSO, 500 Büyük Firma

Bütçe açıklarının kaynağına baktığımız vakit gördüğümüz manzara, bütçe açıklarının faiz giderlerinden kaynaklandığı, yatırımların kamu giderlerinin %8'i gibi çok düşük tutarlara inmiş olmasıdır (Bknz. Tablo 13-14-15). Kamu maliyesinin bütün fonksiyonu borç bulup bu borçların geri ödenmesini sağlamaya indirgenmiştir. Kamunun küçüldüğü bir ekonomide özel sektör de küçülür. Özellikle Türkiye ekonomisi için bu durum, şaşılacak bir şey değildir; çünkü yıllar yılı, kamu ile özel kesim birbirleriyle tamamlayıcılık ilişkisi içinde çalışmışlardır. Kamu ara ve yatırım malı üretir, altyapı hizmetleri yaparken, özel kesim daha çok tüketim malı üretimini üstlenmiştir. Yerli yatırımcının bile DİB senetleri alarak rant kazandıkları bir ekonomide yabancı yatırımcı beklemek hayaldir. Kaldı ki, yabancılar gümrük birliğine geçiş sonrasında mallarını Türkiye'ye rahatça sokabilmektedirler.

TABLO 13. Yatırım Harcamaları ve Konsolide Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

Yıllar	Yatırım Gideri	Bütçe Gelirleri	(1)/(2)
1985	1.030	4.514	0,23
1986	2.019	7.154	0,28

1987	2.642	10.445	0,25
1988	3.564	17.587	0,20
1989	5.067	30.378	0,17
1990	8.902	55.239	0,16
1991	17.146	96.747	0,18
1992	29.239	174.224	0,17
1993	53.161	351.392	0,15
1994	72.788	745.116	0,10
1995	102.990	1.409.250	0,06
1996	255.356	2.727.958	0,09
1997	640.134	5.815.098	0,11
1998	999.319	11.811.064	0,08
1999	1.544.427	18.933.065	0,08

KAYNAK: T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe Gerekçeleri.

TABLO 14. Transfer Harcamalarındaki Konsolide Bütçe Gelirleri ve Bütçe Dengesi (Milyar TL)

Yıllar	Transfer Gideri (1)	Bütçe Geliri (2)	(1)/(2)	Bütçe Dengesi
1985	2.188	4.612	0,47	-787
1986	3.490	7.154	0,48	-1.407
1987	5.864	10.445	0,56	-2.598
1988	10.423	17.587	0,59	-3.869
1989	16.393	31.369	0,52	-7.502
1990	24.911	55.239	0,45	-11.955
1991	52.714	96.747	0,54	-33.516
1992	78.198	174.224	0,45	-47.434
1993	227.259	351.392	0,64	-133.657
1994	478.039	745.116	0,64	-152.180
1995	974.720	1.394.023	0,69	-316.623
1996	2.419.712	2.727.958	0,79	-1.238.128
1997	4.621.820	5.815.098	0,79	- 2.240.652
1998	9.427.281	11.811.064	0,89	-3.697.824
1999	17.367.468	18.933.065	0,92	-9.044.500

KAYNAK: TC Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri

TABLO 15 . Toplam Transfer Harcamalarının Bileşimi (%)

Yıllar	Mali Transferler	Sosyal Transferler	Faiz Transferleri	Diğer Transferler	Bütçe Fonları
1989	3,6	9,8	50,4	8,7	-
1990	3,9	6,9	55,8	11,1	-
1991	4,4	4,9	45,6	9,7	-
1992	2,7	7,5	51,5	11,0	-
1993	1,6	6,2	51,2	7,4	13,3
1994	1,4	8,3	62,4	4,9	10,2
1995	2,7	12,8	59,1	4,1	6,7
1996	1,9	14,8	61,9	3,3	7,0
1997	2,0	17,7	49,3	5,0	8,4
1998	0,9	16,1	65,5	3,3	4,5
1999	0,9	17,0	61,7	5,1	5,7

KAYNAK: TC Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçeleri

Kısacası, Türkiye büyümesini tamamen yabancı sermayeye, o sermayenin de en güvenilir olanına terk etmiştir: Kısa süreli sermaye hareketlerinin talep itişli etkisiyle büyüyen bir ekonomi, dayanılmaz olan cari işlemler açıkları ile yeniden borç arayışı içine girmektedir. Bütün bu çıkmazlar esnasında da büyüme kesintiye uğramakta, yeni istikrar programları imzalanmakta ve bir program sona erdirilmeden yeniden krize girilmektedir.

Türkiye ekonomisinin çok ciddi yapısal sorunları vardır. Ertelene ertelene altından kalkılamaz boyutlara varan bu sorunlar bütün istikrar programlarını başarısızlığa mahkum etmeye hazırdır. Türkiye'nin üreten ekonomi konumuna geçmesi gerekmektedir. Bunun için de iç pazarı ihmal etmeyen ama hedefi dış pazar olan yeni bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Tarım sanayiye entegre olamamıştır. Bankacılık kesimi ise bu günkü haliyle sanayileşmenin önünü açacak finansman desteğini vermekten çok uzaktır. O nedenle GEGP tarımı ve bankacılık kesimini mevcut durumuyla tasfiye etmeyi amaçlamaktadır. Sanayici, uzun yıllar, aldığı teşviklerin hakkını verememiş, ithal ikameci sanayileşmenin koruyucu kanatlarında yaşamıştır. Hala iç pazara dönük sektörlerde hızlı üretim artışları yaşanmaktadır. Bir an önce sanayiye yeni bir ivme kazandırılması ve dış pazara yönelmesinin sağlanması gereklidir. Yıllar yılı ülke ekonomisinin motoru olarak kabul edilen sanayi kesimi bu görevini layikiyle yaptığı takdirde tarım ve finansman hatta kamu kesimini hizaya getirebilir.

KAYNAKLAR

DPT (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*: 1996-2000, Ankara: DPT.

DPT (2001). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*:1950-2001, Ankara: DPT.

DPT (2001). *Temel Ekonomik Göstergeler*, Ağustos, 2001, Ankara: DPT.

Elmas, G. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler: AB ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Esen, O. (2001). "Globalleşmenin Ulusal Gelişme Süreçlerine Etkisi," O. Esen (ed.), *Anadolu'da Kalkınma Süreçleri ve Malatya Örneği*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu,.49-66.

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

THE WORLD ECONOMY AND TURKEY: GLOBALIZATION, LIBERALIZATION AND THE CRISIS

Prof. Şiir YILMAZ

Department of Economics, Gazi University
Beşevler, Ankara

ABSTRACT

Due to the accelerating pace of globalization, world economic and financial development has become closely tied to the ups and downs of the US economy. This process has become particularly visible after the 1997 Asian financial crisis. The most notable characteristic of globalization is the massive amounts of financial capital flowing across national borders. Following the financial liberalization in the late 1980s, Turkish economy has attracted significant amounts out of the short-term capital floating around the world, particularly because of the governments' tendency to finance excessive public spending through the sale of government bonds. The governments' reluctance to cut spending or increase taxes has pushed (real) interest rates so high up that Turkey has, at times, become the recipient of sizable short-term capital, causing Turkish Lira (TL) to appreciate and get overvalued. This inflow of short-term capital was quickly reversed, as soon as it became clear that the overvaluation of the TL could not be sustained, due to the resulting problems in the current account. Thus, the increasing degree of openness made the Turkish economy susceptible to the effects of short-term capital movements, sometimes contributing to the outbreak of severe crises. This paper describes the making of recent crises in the Turkish economy by focusing on the role of large public deficits and short-term capital movements.

Key Words: Financial liberalization- Short-term capital flows- Public deficits- Overvaluation- Current Account Deficits- Banking crisis